

Mindig a szélel szemben – a magyarságért

Tomán László halálának ötéves évfordulójára

Öt éve, hogy elvesztettük Tomán Lászlót. Öt éve, hogy nélkülöznünk kell szervezőképességét, irodalmi, művelődéstörténeti, valamint politikai tájékozottságát, mélységesen emberséges magatartását, de legfőképp értékes írásait. Pótolhatatlan egyéniség volt, tevékenysége pedig, annak ellenére, hogy tudatosan elhallgatják, az erkölcsösség, a délvidéki magyarságért való bátor kiállás és a hiteles újságírás magasiskoláját jelentette. Azt is bátorkodom megjegyezni, hogy a munkásságát tanulmányozva és értékelve, a II. világháború utáni délvidéki magyar irodalom más megvilágítást és értékrendszert kaphatna, mint a múltból örökölt kommunista, és a most uralkodó neoliberais szemléletmód. Mert nem a symposionisták nemzedéke volt az első, amelyik szembeszállt a Tito kommunizmusát dicsőítő dogmatikus, a magyarságot eltipró ideológiával, hanem Tomán és a hozzá hasonló elveket vallók. Az ő tevékenységük mind a mai napig nem lett alapos mélységgel feldolgozva és nyilvánosságra hozva, pedig az itteni magyarság valós, legfájóbb problémáit taglalják, és ezek még ma sincsenek megoldva, mivel a pozicionált, hatalomhoz simuló magyar értelmiség ezt a küzdelmet nem merete felvállalni - vagyis teljesen át kellene írni a délvidéki magyarság kultúrtörténetét.

Ezt az erkölcsös, bátor újságírást Tomán még a szülői házban szívta magába, hisz édesapja a trianoni békediktátum utáni elcsatolt Délvidék legbátrabb, a magyar érdekekért mindig kiálló újságírója volt. „Lapját abban a megértő polgári szellemben szerkesztette, amely a megbízható és pontos tájékoztatáson kívül egyféle megalkuvást nem ismerő magatartással fordult az olvasóhoz” – írja Tomán Sándorról Herceg János. Ezért a bátor kiállásáért a lapját, a Délbácskát számtalanszor betiltották, majd a nevét is megváltoztatatták, őt pedig többször börtönbe zárták. (Ma létezik-e körünkben olyan bátor, a magyar ügyekért merészen kiálló újságíró, aki akár a börtönt is vállalná az igazmon-

dásért? Nem hiszem!) A '44-es magyarírtást csak azért élte túl, mert akkor épp nem volt Újvidéken.

Ilyen családi neveltetés után, egyáltalán nem meglepő, hogy Tomán, megcsömörülve a magyarírtást jóváhagyó Titót dicsőítő irodalomtól (mint pl. „Tito a miénk, és szabad a nép” [Gál László: Tito]), és szamizdat kiadványok szerkesztésébe fogott. Erről a munkáról a következőképpen vall: „Barátaimmal 1946-ban szükségét láttuk, hogy nézeteinket papírra vessük, s mivel közülünk sokan írtak prózát vagy verset, voltak közöttünk tehetséges rajzoló, elhatároztuk, hogy folyóiratot indítunk, hisz írásainkat, melyek ellentétben álltak a rendszerrel, ki se nyomtatták volna, egyébként sem kívántunk szerepelni az akkori sajtóban és irodalomban.

Így született meg 1947 elején a Március című folyóirat. Egy példányban jelent meg, Continental írógépen készítettem, egy rajzolónk rajzolta meg minden számnak a fejlécét, néha az egész fedőlapot is. Terjedelme mindig a beérkezett kéziratoktól függött. Füzet formátumban, karton fedőlappal, fűzve jelent meg. Rendszerint volt egy irodalmi vagy politikai jellegű vezércikk (néha vers helyettesítette), tartalma főleg versekből állt, de néha volt széppróza is; politikai vagy irodalmi esszék, képzőművészeti cikkek, könyvkritika, szemlerovat színházról, kiállításokról, filmről egészítették ki tartalmát. Minden számban közöltünk egy-egy írást az akkori magyar lapokból vagy folyóiratokból. A szerkesztést néhány hónap múlva átadtam egy munkatársunknak, neki is kellett volna gépelnie, de egy szám sem készült el, mert az illető, ígérete ellenére, nem tudott írógéphez jutni. A cserére azért került sor, mert közben (áprilisban) satirikus folyóiratot indítottunk Áprilius címmel, melyet egy barátunk szerkesztett és rajzolt, én gépeltem, s a szövegeket is főleg én írtam. Karikatúrák is voltak benne. Ebből csak egy szám jelent meg. Megin-dítottuk a Március Könyvek sorozatot, melyet én szerkesztettem és gépeltem.

Először megjelentettük: az amerikai katonák esszépályázatának Why I Fight című díjnyertes írását magyar fordításban, utána pedig Szenteleky címmel egy válogatást Szenteleky írásaiból az én bevezetőmmel.

Pótlendő a Márciust -- melyből 5-6 szám jelent meg, s nem volt rá kilátás, hogy újra elinduljon, – egy négyoldalas géppel írt lapot indítottam Utunk címmel, néhány példányban (amennyit a kis gép elbírt), A/4-es formában. Meg kell jegyezni, hogy a Március, az Áprilius és a Március Könyvek két füzetbe körbejárt barátaink és munkatársaink között, az Utunkat kiosztottuk, s mindenki továbbadta a maga példányát.

Az Utunk nem volt irodalmi jellegű, mint a Március, hanem csupán politikával, társadalmi kérdésekkel foglalkozott. Ebből a lapból csak 2-3 szám jelent meg. ...

1947 márciusában (a 15-éhez legközelebb eső vasárnap) egyik barátunk apjának irodájában (melyet nemsokára államosítottak), a Winklepalotában, összejöttek a Március munkatársai, s megtartottuk a Márciusi Parlamentet, melyen megtárgyaltuk a politikai, társadalmi, kulturális és irodalmi helyzetet, folyóiratunk munkáját, s határozatot fogadtunk el további munkánkról és harcunkról. Kisebbségi és emberi jogokat követeltünk, támogattuk az akkor még demokratikus, többpárti magyarországi rendszert, elítéltük a kommunizmust, álláspontunk volt: számunkra a demokrácia a fontos, nem a hovatartozása. ...

Baráti körünk, különféle okokból 1948/49-ben részben szétesett, részben új tagokkal bővült. Szükségét éreztem, hogy ismét legyen egy lapunk.

Megpróbáltam hát feltámasztani a Márciust. 1950-ben három száma jelent meg. Én gépeltem és írtam, sőt a fejléceit is én rajzoltam. (Rajzolni tudó barátaink eltávolodtak tőlünk, többé nem vettek részt munkánkban.) Négy oldalon jelent meg, A/4-es formátumban. Márciusi, áprilisi és májusi száma készült el, egy-egy példányban. Ez a lap is kézzel készült. A márciusi szám tartalma: Köszöntő, Választások után és választások előtt, A meggyőződés és a véleménynyilvánítás szabadságáért, Március idusa..., Néhány szó a Magyar Parasztszövetség emigrációs csoportjának megalakulása alkalmából. Április: A gumigyógyók filozófiája, „F”, Felszabadulás?, Európa népei a kommunizmus ellen, Legendák a vakurnáról, Ady Endre szavai a forradalomról, magyarságról,

szocializmusról (idézetek). Május: A magyar szociáldemokrácia hetven éve, Ady Endre szavai a forradalomról, magyarságról, szocializmusról (folytatás az előző számból), A mozgalom kérdései: Érdem és felelőtlenség,

1951 májusában, amikor Palánkán tanítottam, Vélemény címmel indítottam folyóiratot, Irodalomtudományi és művészeti folyóirat alcímmel, de ennek csak egy száma jelent meg, s csak az én írásaimat tartalmazta. A Bevezető sorok után ezek az írások következtek: A lényegyet elfelejtették (a Híd-vitáról), könyvismertetés Herceg János Változó világban c. könyvről, egy cikk Teleki Pálról, Erih Koš Zapisi o mladima című könyvének kritikája, egy háború előtti folyóirat (Umetnost i kritika) egy számának ismertetése. ...

1953-ban, amikor állás nélkül voltam, feltámasztottam a Véleményt. Júniusban jelent meg az első szám, ismét egy példányban géppel. A lap alcíme: Társadalmi és ideológiai folyóirat. Az első szám 20 oldalas volt, A/4-es formátumban. A júniusi szám tartalma: Mit választott a magyar nép?, A család válsága és a szocializmus, Milyen ajtót tárt ki Ács Károly? (a Kéz a kilincsen c. könyv kritikája), Adalék az írói becsület és lelkiismeret kérdéséhez, Napirenden (rövid írások rovata). A júliusi szám 12 oldalas volt. Tartalma: A leigázott európai nemzetek munkásosztálya a bolsevizmus elleni harc élén, Egy gazdaságfilozófia téves útjai, Francia válság, olasz válság - európai válság, Politikai pletyka, Napirenden (rovat).

Ez a szám – mely egyúttal az utolsó volt: állásba kerültem, nem értem rá többé lapot csinálni – Társadalmi és világnézeti folyóirat alcímmel jelent meg, s volt egy kis alakú melléklete, mely a Mégis címet viselte, alcíme pedig: A Vélemény irodalmi és művészeti melléklete. Tartalma: Könyv és kenyér, A füttyös fiú versei (Fehér Ferenc könyvről), Vigyázó (időszerű széljegyzetek). Ezt a lapot is én írtam, gépeltem, én rajzoltam a fejléceit (minden számé más volt). Egy példányban jelent meg, kézzel készült.

Tomán azonban nem elégedett meg a „rejtőzködő” véleménynyilvánítással. Látva a délvidéki magyar értelmiség „lefejezésének” szándékát, legfőképp azt, hogy a magyar szakembereket kiszakítva a természetes környezetükből, az ország idegen nyelvű területeire kényszerítik, kitéve őket a beolvadás lehetőségének, miközben a magyarlakta vidékekre magyarul nem beszélő szerbeket

telepítenek, a hivatalos sajtóban is szót emelt a megmaradásunk érdekében. Az Ifjúság Szava egyik 1951-es számában Az új magyar nemzedék sorsa című írásában rámutat e visszasságokra. Naivul azt hitte, hogy az új idők új eszméit valló hatalom majd őszinte kisebbségi politikát folytat. Nagy bátorság volt ez abban az időben, hisz csak pár év múlt el a '44-es magyar holokausztól, miközben tombolt az informbúrós dühöngés. Tomán azonban nemcsak ezt tette szóvá. „A felszabadulás óta nagyon kevés szó esett itt minálunk épp nemzeti, kisebbségi ügyeinkről. Mintha elfelejtettük volna, hogy ilyenek is vannak. Pedig, látjuk, nagyon is vannak. Ha már megvan anyanyelvünk használatának szabadsága, ez még nem jelenti, hogy itt meg kell állnunk. Iskolánk, sajtónk, könyvkiadásunk van — de ez még nem minden! Nekünk sajátos magyar, kisebbségi problémáink is vannak, társadalmi kérdéseink, amelyekhez még senki sem nyúlt hozzá. Értelmiségi nemzedékeink sorsa jó alkalom arra, hogy megvitassuk ezeket a kérdéseket.

(...) Kemény összefogásra, mély nemzeti életre van szükségünk. Adjanak magyar iskoláink, színházaink, sajtónk, könyveink magyar nevelést is! Ismerik gyermekeink, az ifjúság, a mi nagyjainkat? Múltunkat? Történelmünket? Ha nem — hogy lehetnek ők jó magyarok? Senki ne akarja az új magyar nemzedék sorskérdését, a megoldás szükségességét tagadni. Létünk szükségét tagadná vele. Segíteni kell. (...) Kisebbségi életünk megannyi kérdése is eléggé nyitott még. Meg kell őket oldanunk — ha meg akarunk maradni.”

Amit Tomán több mint 60 éve szóvá tett, a mi magyar politikusaink mind a mai napig nem tudták, nem merték, de nem is akarták kiharcolni. Pedig most százszor veszélytelenebb időket élünk. Persze Tománra is a támadások özöne zúdult. Védekezésre pedig a sajtó nem adott lehetőséget. A piszkos harcnak az vetett véget, hogy „szerencsére” berukkoltatták katonának.

Tomán a későbbiekben sem nyugodott bele a magyarságot megsemmisítő politikába. Főleg a hatalmat kiszolgáló pozícionált magyar értelmiséget bírálta, kiváltképp a Magyar Tanszék és a kommunista múltú Híd köré csoportosuló egyéneket. És amikor a Magyar Szó melléklete, a Kilátó nem volt hajlandó leközölni az egyik tanulmányát, körlevél írásába fogott. Írásait a hasonló szellemiséget valló ismerőseinek küldte szét, többek között

a már említett tanulmányt is. Ezt azért érdemes ismertetni, mivel a bírált személy elvbarátai még most is pozícióban vannak, és még ma is irányítói a délvidéki magyar kultúrának, valamint a politikai életnek. A cikk a következő:

„A vezető vajdasági magyar lapok az utóbbi időben – minden megokolás nélkül – nem közlik írásaimat, ezért kénytelen vagyok körlevél útján közölni a nyilvánossággal nézeteimet, véleményemet, állásfoglalásomat.

A Magyar Szó Kilátójának recenzense a lap 1998. aug. 8-i számában dicshimnusz zeng Bosnyák István Kis magyar balkáni krónikájáról. A dicshimnusz oka azonban nem is annyira Bosnyák művének nagyszerűsége, időszerűsége, hanem a szerző állásfoglalása, állítólagos következetessége, ahogy maga írta: »kommunista gerincesség«.

Megtudjuk a recenzióból, hogy Bosnyák »ezzel a gyűjteménnyel tesz tanúbizonyságot« arról, hogy vállalta és vállalja »a fordulatokban gazdag kornak minden szakaszát«. Mégpedig oly módon, hogy – mint Bosnyák mondja – »fél lábbal mindig és mindenütt disszidens« volt.

Miben nyilatkozott, miben nyilatkozik meg ennek a féldisszidensnek az időszerűsége, bátorsága, kivételessége, példamutatása? Ő azok közé tartozik – mint bizonyára a recenzens is –, »akik azok maradtak, akik – a pártban vagy rajta kívül – a 'titoizmus' idején voltak«. Negyvennégyel, internálótáborokkal, bajusztépéssel, Goli otokkal, Požarevaccal, Mitrovicával, kisajátításokkal, UDB-val, kirakatperekkel együtt. (De csak fél lábbal.) És ezért – állítja tovább a recenzens – arról a korról napjainkban... »jót vagy rosszat igazán csak nekünk van jogunk mondani, akiket – mint Bosnyák – legalább egyszer kizártak a pártból, majd visszavettek«. Igazi bolsevik gondolkodás! De hogy miért és milyen áron vették vissza, arról hallgat a recenzens. Bolsevik konspiráció!

Olvassuk azonban tovább: »Kizártak annak bizonyítékaként, hogy nem voltak engedelmes végrehajtók, sem – a pártban vagy rajta kívül – csendben meghúzódók. És visszavettek annak bizonyítékaként, hogy ugyanazok maradtak, akik tudatosan (olvasd: karrierizmusból) beléptek a pártba«, aztán mint rosszfiúkat kizárták őket, de ők bűnbánatot tartottak, hamut szórtak a fejükre, s el is nyerték a bűnbocsánatot, visszavették őket pártjukba.

Szóval ők érdemlik meg a »nagy megbecsülést«, s nem azok, akik megjárta Tito börtöneit, akiket összeverték a recenzens és a szerző bőrkabátos elvtársai, akiket kirúgtak állásukból vagy akár »csendben meghúzódtak«, mert nem akartak részesei lenni a proletariátus megvalósításának.

Érdemes azonban a szerző szavait idézni, már csak azért is, mert azok nagyon tetszetek a recenzensnek (hiába, találkoztak az »eszmeparikádok«-on): »marxizmust, kommunistaságot (!), kommunista-értelmiségi gerinccséget én nem holmi (!) provinciális ponyvakirályoktól (?) tanultam, hanem Kun Béla katonájától« (olvasd: Sinkó Ervintől). Nem tudom, akarattal-e, de itt leleplezte magát a szerző: marxistaságát, »kommunistaság«-át, kommunista-értelmiségi gerinccséget, s azt, hogy a magyar történelem egyik legsötétebb alakja, Kun Béla »katonája«-nak a tanítványa. Ami valójában a lehető legrosszabb ajánlólevél. Persze azok, akik ma is ugyanazok maradtak, akik voltak – ez az a bizonyos kommunista-értelmiségi gerinccség, melyet én inkább megátalkodottságnak neveznék –, ezt helyeslik, sőt ünneplik. Sajnos, túl nagy a szerepük, túl nagy a befolyásuk a mai vajdasági magyar közéletben.

Bosnyák írásai – így a recenzens – azt a »kort« tükrözik, amikor az eurokommunizmus született (de gyorsan meg is halt), s »az európai baloldal győzelme előkészítésének kora is volt«. A recenzensnek ez után a megállapítása után alulírott kétségek között marad, ti. az a benyomása, hogy »az európai baloldal inkább vereséget szenvedett, mint győzelmet aratott«, legutóbb Magyarországon is, azok az európai szocialista vagy szociáldemokrata pártok pedig, melyek hatalmon vannak, egyáltalán nem számítanak kommunista értelemben vett baloldalnak. Hogy ebben a mai Jugoszláviában mi a helyzet, más lapra tartozik. A recenzens, persze, úgy is vélheti, hogy a radikálisokkal szövetséges szocialisták és a magukat baloldalnak nevezők (JB) valóban baloldaliak. A gyakorlat azonban mást mutat. Alulírott véleménye szerint a baloldal fogalmával összeegyeztethetetlen az a szociális és gazdasági helyzet, amely ma a JSZK-ban uralkodik, az etnikai tisztogatás, melynek szemtanúi voltunk és vagyunk, meg az a nemzeti kizárólagosság, az államhatárok nemzeti alapon való kiterjesztése, ami a legutóbbi (és a most folyó) itteni háború célja.

Van a recenzensnek még egy megállapítása, mely nagyon is alkalmas, hogy írásom csattanójához felhasználjam.

Azt mondja ui. a Kis magyar balkáni krónika szerzőjéről, hogy a »Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság egyik alapítója és elnöke«. Igaz. Sőt másodszer is elnöke. Mindannak ismeretében, amit az előbbieken mondtunk, meg amit ezen kívül is tudunk, megkérdezhetjük: a JMMT-nek olyan elnökre van szüksége, aki Kun Béla katonájától tanulta a marxizmust, kommunistaságot, kommunista-értelmiségi gerinccséget, olyan elnökre, aki maga főszerkesztése alatt álló kiadvál (és, sajnos, általam nagyra becsült munkatársak segítségével) adhatja ki a maga műveit (ha jól számoltam, már az ötödiket)? S ezúttal is arcképével és gazdag életrajzával zárva le a kiadványt.

Hogy ne maradjon magyarázat nélkül ennek a nagyszerű műnek, ennek a kis magyar balkáni krónikának (de miért magyar, ha balkáni, és miért balkáni, ha magyar?) a megjelenése – címe kétségtelenül Esterházy ismert regényének (vajdasági viszonylatban már második) parafrázisa –, tudnunk kell, hogy kiadását a Magyar Köztársaság határon túli magyar könyvkiadást támogató kurtóriumára tette lehetővé. Akkor, amikor Magyarországon még az MSZP volt hatalmon.

Újvidék, 1998. VIII. 13.”

Mivel többen, így Tomán is, igényt tartottak egy a hatalomtól és az említett pozicionált kultúrkörösöktől független folyóirat megjelentetésére, engedve a biztatásoknak, és a segítséget nyújtó felajánlásoknak, az Aracs Társadalmi Szervezet keretén belül, mint egy plusz tevékenységet, elindítottam a lapot: Aracs, a délvidéki magyarság közéleti folyóirata címen. A főszerkesztői feladat elvállalására Tománt kértem meg, de ő a korára és a távolságra hivatkozva nem vállalta, így ezt tisztséget dr. Vajda Gábor kapta meg, amit kiválóan teljesített. Tomán a haláláig hű maradt a laphoz, végre veszélytelenül közölhette értékes gondolatait, amit ez alkalommal is hálásan megköszönök neki, mert biztos onnan fentről figyel ránk. Igaz, a bírálatait a „csúcsértelmiség” nem fogadta kitörő lelkesedéssel, de ez inkább elismerést jelentett számára. Munkássága mindenképp beépült az egyetemes magyar kultúrába!

Szabadka, 2013. IV. 3-án.